

Małowist, Marian

"La pensée et l'action économique du Cardinal de Richelieu", Henri Hauser, Paris 1944 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 38, 320-321

1948

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

H a u s e r Henri: *La pensée et l'action économique du Cardinal de Richelieu*, Paris, 1944; Presses Universitaires; pp. 194.

Celem ostatniej pracy zmarłego podczas wojny wybitnego historyka francuskiego H. Hausera była analiza działalności Wielkiego Kardynała jako ekonomisty i działacza gospodarczego. Jak słusznie autor podkreśla, ta strona aktywności Richelieu została przez historyków zaniedbana, całą uwagę zwrócono bowiem na problematykę ściśle polityczną. H. stara się tę lukę zapisać.

Autor omawia kolejno rozmaite dziedziny działalności ekonomicznej Richelieu. Wskazuje przede wszystkim, że Kardynał orientował się dobrze w potrzebach gospodarczych Francji w pierwszej połowie XVII wieku.

Książka jego może być uważana za wstęp do badań nad rolą Kardynała w problemach życia ekonomicznego. Zgodnie z tendencjami swej epoki Richelieu był zdecydowanym merkantylistą, ale jego ujęcie kwestii gospodarczych było znacznie szersze, niż koncepcje Colberta. Na przykładzie stosunku Richelieu do handlu lewantyńskiego, tak bardzo atakowanego przez Malynesa w Anglii i Montchrétien we Francji, H. wykazuje, że Kardynał rozumiał znaczenie handlu nie tylko jako źródła dopływu kruszców, ale również jako ważnego czynnika rozwoju przemysłu krajowego, wzrostu zatrudnienia i zamożności obywateli państwa. Jako ekonomista Richelieu przewyższał wielu współczesnych sobie publicystów, a zbliżał się raczej do Muna, który wtedy na terenie Anglii bronił Kompanii Indyjskiej przed zarzutem ogalacania kraju z monety i wskazywał na jej rolę pozytywną w rozwoju gospodarczym państwa.

Jako merkantylista Richelieu dążył energicznie do rozbudowy floty handlowej i dbał o jej ochronę. Usiłował nawiązać kontakt gospodarczy z Persją, najprzód przez Syrię, potem via Bałtyk — Rosja. Organizował kompanie handlowe dla kolonizacji Nowej Francji i dla ekonomicznego wykorzystania terenów kolonialnych. Ciekawe są uwagi Hausera na temat roli sławnego Ojca Józefa (Szarej Eminencji) i podwładnych mu mnichów jako francuskich agentów handlowych w krajach Islamu. Richelieu przywiązywał dużą wagę do usprawnienia komunikacji we Francji i chciał tą drogą ułatwić handel wewnętrzny. Jako prawdziwy merkantylista popierał przemysł, mając na uwadze na pierwszym planie produkcję na eksport. Jednocześnie przy pomocy cel protekcyjnych zamierzał zabezpieczyć rynek wewnętrzny przed zalewem obcych produktów.

Na zakończenie autor zastanawia się nad tym, dlaczego prawie wszystkie wysiłki Richelieu zakończyły się niepowodzeniem. H. wysuwa tu swoją tezę, znaną z dawniejszych prac. Uważa, że Kardynał nie miał poparcia społeczeństwa. Szlachta i mieszczaństwo nie były skłonne do inwestowania kapitałów w ryzykownych przedsiębiorstwach, planowanych przez Kardynała. Wolały raczej kupować urzędy dla siebie lub swych potomków i umacniały w ten sposób pasożytniczą biurokrację absolutyzmu. Z rozprawy Hausera o Richelieu wynika jeszcze wyraźniej niż z jego prac dawniejszych, że system absolutystyczno-biurokratyczny w gruncie rzeczy tworzył klimat nie sprzyjający rozwojowi ekonomicznemu. H. podkreśla inną jeszcze ważną okoliczność. Z jego badań wynika, że ruchliwi i przedsiębiorczy kupcy z Mar-

sylii i Saint-Malo odmawiali udziału w kompaniach zakładanych przez Kardynała. H. przypisuje to ich przyzwyczajeniu do indywidualistycznych metod handlowych. Sądzę, że mogli tu wchodzić w grę i inne względy. Obserwując politykę fiskalną Richelieu, którą sam autor określa jako bardzo uciążliwą dla kraju i chaotyczną, kupcy nie mogli żywić zaufania do posunięć Kardynała w zakresie handlu zagranicznego. Zrażała ich też na pewno perspektywa ciężkich walk z potężnymi kompaniami angielskimi i holenderskimi. Zresztą ucisk podatkowy niewątpliwie hamował nagromadzenie kapitałów u kupców i utrudniał ich mobilizację dla celów gospodarczych.

H. mocno podkreśla ujemne cechy polityki finansowej Richelieu. Kardynał zdawał sobie sprawę z konieczności zredukowania ciężarów podatkowych, ale jego wielka polityka europejska pchała go w przeciwnym kierunku. Obciążenie fiskalne wzrasta za jego rządów, w finansach państwa szerzy się chaos. H. widzi zasadniczą sprzeczność między działalnością gospodarczą i polityką zewnętrzną Kardynała. Wskazuje również na wyraźny u Richelieu brak zdolności finansowych. Zreferowane tu wywody wybitnego francuskiego historyka świadczą jednak o tym, że źródeł niepowodzenia planów gospodarczych Kardynała należy szukać przede wszystkim w ówczesnej strukturze państwowej Francji, a dopiero potem w braku uzdolnień finansowych wielkiego męża stanu.

Marian Małowist

T o n g a s Gérard: Les relations de la France avec l'Empire Ottoman durant la première moitié du XVII siècle et l'Ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, comte de Césy (1619—1640). Toulouse 1942, pp. 10 nlb + VI + 340 + 4 nlb.

Gérard Tongas, doktor Uniwersytetu w Tuluzie i wychowanek Sorbony, dał się poznać jako turkolog, a raczej jako turkofil. Spędziwszy przed wojną kilka lat w Turcji, zadebiutował w charakterze entuzjasty Kemala Paszy. O pracy tej pt. *Ataturk et le vrai visage de la Turquie moderne* (Paris 1937), jeśli wierzyć reklamie, miał się Kemal wyrazić następująco: „Ten Francuz jest jedynym zachodnim Europejczykiem, który nas osądził i zrozumiał; zna on nas lepiej, niż my sami siebie“. Druga praca o podobnej tendencji ukazała się już w czasie wojny pt. „*La Turquie centre de gravité des Balkans et du Proche-Orient* (Paris 1940). Jako historyk dał się T. poznać publikacją *L'ambassadeur Louis Deshayes de Cormenin (1600—1632)*. Les relations de la France avec l'Empire Ottoman, le Danemark, la Suède, la Perse et la Russie (Paris 1937). Turecka część tej publikacji weszła w streszczeniu w skład niżej omawianej książki.

Książka T. składa się z trzech części. Część pierwsza (str. 5—65) omawia stosunki polityczne francusko-tureckie na przestrzeni lat 1591—1660, daje przegląd działalności wszystkich w tym czasie ambasad francuskich w Konstantynopolu (ze szczególnym uwzględnieniem ambasady de Césy) oraz informacje o francuskich projektach „krucjat“ przeciw Porcie. Część druga (str. 67—136) mówi o stosunkach religijnych na Bliskim Wschodzie,